

УДК 821.511(=161.1)

<https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232603>Вільмош Газдаг* , Олександр Кордонєць** **РОСІЙСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ З ВІЙСЬКОВОГО ПОБУТУ
В РОМАНІ «ТАБІРНА ПОШТА» ЛАСЛО ВАРІ-ФАБІАНА¹**

На Закарпатті, де компактно проживає угорська меншина, з угорським військовим мововживанням склалася така ситуація, що воно не функціонує ні як термінологічна лексика, ні як професійний жаргон у традиційному розумінні. Це пояснюється тим, що в армії офіційне спілкування відбувається винятково державною мовою. Відповідно закарпатські чоловіки-угорці засвоювали армійську термінологічну лексику залежно від часу служби або російською, або українською мовою. Через відсутність можливостей користуватися рідною мовою не можна стверджувати і про існування в період військової служби угорського армійського сленгу. Тож після демобілізації військові терміни, які з'являються у спогадах колишніх строкових службовців, через брак їхніх відповідників рідною мовою, замінюються вивченими під час служби слов'янськими елементами, що природно засвоюються і в закарпатських угорських говірках. У статті на прикладі написаного у формі спогадів художнього прозового твору зроблено спробу проаналізувати лексеми з армійського побуту, засвоєні закарпатськими угорцями.

Ключові слова: Закарпаття; військове мововживання; армійський сленг; художній твір; роман-спогад.

Gazdag Vilmosh, Kordonets Oleksandr. Russian lexical elements from military life in Lászlo Vári-Fábian's novel «Camp Post».

In Transcarpathia, where the Hungarian minority lives compactly, the situation with the Hungarian military language is such that it does not function either as a terminological vocabulary or as a professional jargon in the traditional sense. This is due to the fact that in the army, official communication takes place exclusively in the state language. According to this fact, Transcarpathian Hungarian men learned military terminological vocabulary depending on the time of service either in Russian or in Ukrainian. Due to the lack of opportunities to use the native language, we cannot talk about the existence of Hungarian army slang during military service. Thus, after demobilization, military terms that appear in the memories of former conscripts, due to lack of knowledge of their counterparts in their native language, are replaced by Slavic elements learned during the service, which are naturally assimilated in the Transcarpathian Hungarian dialects. In the article, on the example of a literary prose work written in the form of memories, an attempt is made to analyze lexemes from army life, which were learned in the language of the Transcarpathian Hungarians.

Keywords: Transcarpathia; military language use; army slang; work of art; memoir.

Вступ. Закарпатським чоловікам-угорцям під час проходження служби в армії доводилося зіткнутися з такими труднощами, які не випадали на долю представників державотворчої нації або на долю їхніх співвітчизників з Угорщини. Адже для багатьох із них період служби став одночасно й періодом освоєння державної мови. Природно, що мовою спеціальної військової підготовки та армійської внутрішньої комунікації завжди є державна мова, яка, звісно ж, впливає і на спілкування рідною мовою. Після демобілізації військова термінологічна лексика, що використовується в спогадах та розповідях, через

* **Вільмош Газдаг**, доктор філософії (мовознавство), доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Берегове, Україна); e-mail: gazdag.vilmos@kmf.org.ua.

** **Олександр Кордонєць**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II (Берегове, Україна); e-mail: kordonets.oleksandr@kmf.org.ua.

брак знання відповідних лексем рідною мовою замінюється словами, вивченими під час служби. Так ці слова у формі запозичень стають органічною частинкою закарпатського угорського військового сленгу та засвоюються в закарпатських угорських говірках.

У цій публікації зроблено спробу простежити специфіку лексем військового побуту, засвоєних закарпатськими угорцями і використаних у написаному у формі спогадів художньому прозовому творі «Табірна пошта» Ласло Варі-Фабіана, що побачив світ 2011 року.

«Табірна пошта», на думку угорського літературознавця Іштвана Анталла [Antall 2011, с. 82], є «унікальним явищем в угорській мемуарній літературі», оскільки в ньому розкриваються «військова служба людини ХХ століття, одягненої в чужий мундир, естетичні та моральні дилеми такої служби, а також доля солдата, призваного з окупованих територій і відправленого імперією-окупантом виконувати її завдання в землі інших країн». Дослідник Андраш Гьоромбеї [Görömbei 2011, с. 61] зауважив, що «цінність роману Ласло Варі-Фабіана полягає, зокрема, в майстерному поєднанні одиничних та історичних подій, їх доленосному тлумаченні. У тридцяти п'яти розділах роману простежуються події армійського життя Фабіана від призову до повернення додому». Подібну думку висловлює і Ласло Чордаш [Csordás 2012, с. 120], який наголошує, що «призов і повернення додому, а також дві смерті (побачена в маренні після проводів в армію смерть бабусі, яка згодом стала реальною, в першому розділі, і звістка про смерть дідуся, почута після повернення додому в тридцять п'ятому розділі) створюють своєрідну композиційну рамку роману».

Літературознавці вказують і на жанрову оригінальність твору. Зокрема, Міклош Зелеї [Zelei 2012, с. 92] наголошує на жанровому синкретизмі «Табірної пошти», адже тут поєднано і елементи художнього роману, і соціографічної роботи, і мемуарів, адже автор у добре структурованій романній формі «вже після відходу держав та імперій узагальнює в письмовій формі події певного проміжку свого життя та виражає своє сьогоденнє ставлення до них, дає їх сучасне тлумачення». При цьому маємо «точні соціографічні описи про харчування та інше забезпечення, спосіб життя, про “дідівщину”, про позастатутні відносини, коли офіцери б'ють солдатів». Бейла Помогатш звернув увагу на історичну достовірність, зокрема на те, що складний досвід, отриманий автором у статусі радянського солдата на німецькій землі, дуже подібний до документальних фактів, наведених в історичних працях Юрія Дупки та Василя Зубанича [Pomogátsh 2011, с. 64].

Маємо зауваги і про мову роману. Зокрема, Міклош Зелеї зауважує: «“Табірна пошта” – це угорська проза з багатьма-багатьма російськими словами, абрєвіатурами та скороченнями, реченнями» [Zelei 2012, с. 93]. Доповнюючи цю думку, Андраш Гьоромбеї вказує: особливою специфічною рисою роману є те, що він «чуттєво показує життя солдат різної національності у виключному полі російської мови. У романі натрапляємо на безліч прикладів інтимної вірності рідній мові» [Görömbei 2011, с. 59–60].

Постає закономірне питання: що потрібно знати про армійську мову і мовлення?

Специфіка армійської мови та закарпатського угорського армійського мововживання. Як справедливо зазначає Томаш Кіш [Kis 2004, с. 15], військовий сленг – це не що інше, як професійний жаргон однієї групи, відокремленої за родом занять, «який походить зі спеціальної термінологічної лексики маленької групи, що належить до тієї самої професії». Дослідник також

наголошує на тому, що зв'язок мовців із армійським сленгом не закінчується після їхньої демобілізації [Kis 1991, с. 7]. Це, звісно, означає і те, що частина лексики армійського сленгу з часом стає загальнопоширеною, адже за посередництва чоловіків, які проходили військову службу, «армійський сленг впливає на мовлення кожної родини, особливо молоді, яка ще не служила, а також і на мовлення представників старшого покоління. Через ці канали вирази та слова армійського сленгу стають відомими і в більш широких колах» [Kis 1992, с. 338]. «Армійський сленг – це мова, що використовується строковими військовими і яку потрібно відрізнити як від загальноновживаної лексики та діалектів/мовних варіантів, так і від офіційної військової професійної лексики» [Kis 2008, с. 18]. Адже військова професійна лексика – це не що інше, «як найменування предметів військового побуту, оснащення, військової техніки, озброєння тощо, які використовуються переважно військовими в їхній професійній діяльності» [Kis 1988, с. 32].

Окреслене вище розрізнення професійної лексики та жаргонізму у випадку говірок закордонних угорців є ще більш виправданим. Адже саме в термінологічній лексиці через перекладені з державної мови фахові праці та підручники (у кращому випадку) або через домінування освіти державною мовою значно більшою мірою проявляються впливи державної мови [Balázs 2009, с. 199]. Унаслідок цього в закордонних угорських діалектах майже повністю зникла угорська термінологія [Balázs 2003, с. 9]. Особливо це твердження справедливе для закордонної військової професійної лексики, оскільки офіційне спілкування у збройних силах відбувається виключно державною мовою. Згідно зі статтею 15 розділу IV Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 року² та статтею 13 Закону «Про Збройні сили України»³ мовою спілкування та службової діяльності Збройних сил України є державна мова. Подібною була ситуація і за існування Радянського Союзу. Тоді цю функцію виконувала російська мова, яку називали «мовою міжнаціонального спілкування», а по суті вона мала статус державної [докладніше про це див.: Csernicskó 2013, с. 193–233].

Відповідно до цього чоловіки із Закарпаття залежно від часу служби (тобто проходили її до або після 1991 року) засвоювали військову термінологію російською або українською мовами. При цьому важливо акцентувати на тому, що більша частина угорського чоловічого населення Закарпатської області ближче знайомиться з державною мовою (російською або українською) та отримує досвід її практичного використання саме під час армійської служби [Gazdag 2015, с. 27].

Про це йдеться і в статті «*A hadsereg tanítja ukránul a magyarokat*» («Армія вчить угорців української мови»), опублікованій 30 листопада 2009 року на порталі nyest.hu. Там, зокрема, зазначають: «Для української армії й надалі залишається проблемою те, що 20 % призованих із Закарпатської області новобранців не володіє державною мовою, тому переважну більшість «рекрутів» угорської та румунської національності необхідно вчити по-українськи в ході служби»⁴. У більшості випадків, крім урахування певних тактичних міркувань, таку ситуацію намагаються виправити, відправляючи чоловіків, які походять з угорськомовної території, до військових центрів підготовки за межами

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>

³ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

⁴ URL: <https://www.nyest.hu/hirek/a-hadsereg-tanitja-ukranul-a-magyarokat>

Закарпатської області, куди в кращому разі потрапляє одна-дві угорськомовні особи. Саме тому для комунікації угорською мовою, пов'язаної з військовим життям, тобто для так званого армійського сленгу, притаманне вживання великої кількості запозичень із державної мови [Gazdag 2015, с. 28].

При цьому закарпатський армійський сленг дещо відрізняється від традиційного розуміння цього терміна. Адже за період військової служби – через те, що закарпатські чоловіки-угорці протягом цього часу майже не мають можливості спілкуватися рідною мовою – він фактично не функціонує як мова соціальної групи. Якщо ж під армійським сленгом розуміти не тільки ті слова, які збереглися як пасивна лексика в пам'яті колишніх військовослужбовців та використовуються ними, наприклад, під час розповіді про свої армійські пригоди, а й такі вирази, що походять з армійського сленгу та прижилися в мовленні інших суспільних груп [Kiss 2008, с. 16], тоді слова, що пов'язані з військовим побутом і є загальновідомими та загальнопоширеними в середовищі закарпатських угорців, також можуть вважати армійським сленгом.

Російські запозичення в армійській лексиці роману «Табірна пошта». Автор Ласло Варі-Фабіан, аби полегшити читачам розуміння реалій, у багатьох місцях подає в дужках пояснення використаних ним у тексті запозичень. Але важливо зазначити, що письменник застосовує латиномовне написання слів та пропонує такі пояснення не до всіх запозичених лексем, якими послуговується в романі.

Нижче ми спробуємо класифікувати російські запозичення, використані в романі, за семантичними групами. Так вдасться доволі чітко окреслити ту тематику, де більшою мірою реалізувався/реалізовується вплив державної мови.

Словникові статті побудовані за таким принципом: ■ Заголовне слово в правописній формі, використаній у романі. ■ Морфологічна належність такої лексеми ■ Український відповідник запозиченого слова ■ Значення або відповідник наведеної лексеми в угорській літературній мові. ■ Відповідна лексема в російській мові. ■ Речення-ілюстрація з роману в оригіналі та нашому перекладі.

1. Засоби ведення бою, транспортні засоби

TZM ім.– укр. ‘ТЗМ’ (транспортно-зарядна машина), угор. ‘szállító-rakodó katonai jármű’ < рос. *транспортно-заряжающая машина* ← *ТЗМ* – Egy speciális emelőszerkezettel ellátott gépkocsi, a *TZM* (tránszportno-zárjászájucsájá másiná – rakétaszállító-átrakójármű) állott szorosan mellette ... (Транспортний засіб, обладнаний спеціальним підйомним механізмом – одразу біля нього стояла ТЗМ ...) (с. 39; тут і далі подаємо сторінку за виданням: Vári Fábrián László (2011). *Tábori posta*. Budapest, 299 p.);

SZOC ім. – укр. ‘станція виявлення цілей’, угор. ‘célkereső-felderítő radarállomás’ < рос. *радиолокационная станция обнаружения целей* ← *СОЦ* – A társai közül kimagasló *SZOC* (sztáncijá obnáruzsényijá celi – célkereső-felderítő radarállomás) személyzete most bontogatta a ponyvát az összecsukott, amúgy hatalmas, hét-nyolc méter átmérőjű parabola-antennáról, ... (Саме зараз екіпаж *СОЦ*, що виділявся своїм зростом, знімав тент зі складеної антени-параболи, яка в розкладеній формі сягала величезного діаметру в сім-вісім метрів ...) (с. 70).

2. Військові ранги, звання, звернення

cserpák ім. – укр. ‘черпак’, угор. ‘merítőedény’; у переносному значенні в армії також ‘особа, яка роздає їжу’ < укр., рос. *черпак* – Ügyesnek kellett lennie a

cserpáknak (меріканал) – olykor így szólították az ételosztót is, – ha nem akarta, hogy bárki elégedetlen legyen a munkájával. (*Черпаку* – іноді ми саме так називали роздавача їжі – треба було бути дуже спритним, якщо він не хотів, аби хтось залишився незадоволеним його роботою.) (с. 31);

feldser ім. – укр. ‘фельдшер’, угор. ‘orvossegéd’. Термін, відомий і в Угорщині, де вживається насамперед у художній літературі < укр., рос. *фельдшер* – A rendelőben egészségügyi szakközépiskolát végzett, altiszti rangban szolgáló sorkatona, a *feldser* fogadja a beteget. (У кабінеті хворих приймав *фельдшер* – сержант, який закінчив медичне училище.) (с. 194; с. 248);

goszpoda ім. – укр. ‘пан’, угор. ‘gazda’, а ще у формі звертання ‘панове’ < рос. *господа* – Megrökönyödve pillantunk össze a sorban, de miután a *goszpodát* fanyar iróniával cifrázza, világos, hogy nem tévedett, szántszándékkal nevezi az eseménytelen, unalmas szolgálatban elpuhult tiszt kar tagjait elvtársak helyett uraknak. (Ми з подивом переглянулись у строю, але після того, які він повторив «*господа*» з терпкою іронією, стало ясно, що помилки нема, і офіцерів, які розм’якли за час бідної на події та нудної служби, свідомо названо замість товаришів панами.) (с. 201);

Kede ім. – укр. ‘командир дивізіону’, угор. ‘tüzérszázály-parancsnok’ < рос. *командир дивизиона* ← *КД* – Nézd csak, a *Kede* idejön. (*Kede* – így emlegettük magunk közt a légvédelmi tüzérszázály-parancsnokát. A név a *komangyir divizioná* rövidítése, betűszó). (Дивись, сюди йде *Kede*. (*Kede* – так між собою ми називали командира зенітної батареї протиповітряної оборони. Це аббревіатура словосполучення *командир дивізіону*.) (с. 52, 55, 58, 71, 82, 100, 117, 136, 204, 205, 213, 228, 254, 255);

kombát ім. – укр. ‘комбат’, угор. ‘ütegparancsnok’ < рос. *командир батальйона* ← *комбат* – Nos, harcosok, gurítsuk csak ki a placcra, hadd vegyük szemügyre alaposabban – vetett véget a haszontalan báméskodásnak a *kombát*. (Ану, воїни, викотить його на плац, там ми розглянемо ретельніше, – припинив *комбат* порожні витрішки.) (с. 139, 166, 167, 176, 257);

kombrig ім. – укр. ‘комбриг’, угор. ‘brigádpáncsnok’ < рос. *командир бригады* ← *комбриг* – Nem győzöm eleget hangsúlyozni, amit a *kombrig* (mozaikszó – *komangyir brigádi* – brigádpáncsnok) már több alkalommal is kifejtett, hogy a harci gépek kezelőinek, meg kell tanulniuk elvégezni egymás feladatát, ... (Я ще раз підкреслюю те, про що неодноразово говорив *комбриг*: екіпаж бойових машин повинен навчитися виконувати функції один одного ...) (с. 68, 159, 173, 175, 232);

komisszár ім. – укр. ‘комісар’, угор. ‘biztos [tisztség]; kommunista politikai biztos’; Раніше це слово використовувалося і в угорській мові для позначення посадової особи в жандармерії та поліції < укр. *комісар*; рос. *комиссар* – Pedig hol voltak már akkor a sztálini-hruscsovi idők rettegett *komisszárjai*! (Давно вже нема тих *комісарів* сталінсько-хрущовських часів, яких всі боялися!) (с. 38);

kurszánt ім. – укр. ‘курсант’, угор. ‘kadét, a tisztis iskola növendéke’ < укр., рос. *курсант* – S miközben egymásnak adva át az ülést, a *kurszántok* (szakmai kiképzés alatt álló növendékek) saját szemükkel is meggyőződhetnek a helyes irányválasztásról, ... (Передаючи один одному місце, *курсанти* на власні очі могли переконатися у правильності обраного напрямку ...) (с. 74);

major ім. – укр. ‘майор’, угор. ‘őrnagy’ < укр., рос. *майор* – *Major* Kuznyecovtól, akit hamarosan megismertem, senkinek sem kellett tartania. (*Майора*

Кузнєцова, з яким я незабаром познайомився, нікому побоюватися не доводилося.) (с. 38);

mechanik ім. – укр. ‘механік’, угор. у цьому контексті ‘водій машини-ракетоносця’, в закарпатських угорських говірках використовується у значенні ‘слюсар-механік’ < укр. *механік-водій*; рос. *механик-водитель* – Na, mi van mechanikoska? Megírtad a magyarázatot? – kérdezte, s maró gúnnnyal csavart egyet a mechanik kicsinyített alakjának hangsúlyán. (Ну що, *механічку*? Пояснювальну написав? – запитав він, з їдким знуцанням наголосивши на зменшувальній формі слова *механік*.) (с. 34, 39, 68, 80, 167, 232, 233);

nacsálnyik ім. – укр. ‘начальник’, угор. ‘főnök; parancsnok’ Відоме і в Угорщині, вживається насамперед в художньому та публіцистичному стилях < укр., рос. *начальник* – Most azonban Klicsnyikov hadnagy személyében hajcsárt küldött ránk valamely nacsálnyik (főnök). (А тепер в особі лейтенанта Кличнікова якийсь *начальник* наслав на нас кнут) (с. 253);

zampolit ім. – укр. ‘замполіт’, угор. ‘szovjet katonai tisztség: a politikai alakulat helyettes vezetője’ < рос. *заместитель командира по политической работе* ← *замполит* – Szemjonovnak feltűnik, hogy Kuznyecov őrnagy, a *zampolit* kiszűrt bennünket, s most felénk igyekszik. (Семйонову здається, що *замполіт* майор Кузнєцов помітив нас і тепер поспішає в нашу сторону.) (с. 100, 115, 261, 265).

3. Назви військових формувань та адміністративних одиниць у військових частинах

divizion ім. – укр. ‘дивізіон’, угор. ‘(had)osztály’ < укр. *divizion*; рос. *дивизион* – ... alakulat, a *divizion* (légvédelmi tüzérsztály) személyi állománya csak egy századnyi ... (... мій загін є тільки одним відсотком особового складу *дивізіону* (зенітної батареї протиповітряної оборони) ...) (с. 12, 71, 200, 232, 288);

kaptyor ім. – укр. ‘каптьорка’ ‘складське приміщення в армії, що використовується для зберігання продуктів, одягу або будівельних матеріалів’, угор. ‘századraktár’ < рос. *кантёрка* – A katonák aztán előhozták a *kaptyorból* (századraktár) *kombinzonjaikat*, a két részes fekete szerelőruhákat, beöltöztek, s nyugodt tempóban elindultak a géppark felé. (Солдати принесли з *кантьорки* свої чорні *комбінезони*, що склалися з двох частин, переодяглися і спокійним темпом подалися до розташування техніки.) (с. 36);

száncászty ім. – укр. ‘санчастина’, угор. ‘orvosi, egészségügyi részleg’ < рос. *санчасть* ← *санитарная часть* – A *száncászty* mindjárt a kaszárnya közelében álló, közepes nagyságú, vidéki lakóházra emlékeztető épület. (*Санчастина* була розміщена в будівлі середньої величини, що нагадувала сільський будинок, неподалік казарми.) (с. 193, 198);

sztolova ім. – укр. ‘їдальня’ угор. 1. ‘ebédlő’; 2. ‘étkezde’ < рос. *столовая* – Annak a hétszáz márkának, amit itt kap a párom, a felét félre tudjuk tenni, mert többnyire mi is a tiszt *sztolovában* étkezünk. (З тих сімсот марок, які отримує тут мій чоловік, половину ми можемо відкласти, бо переважно харчуємося тут, в офіцерській *столовій*.) (с. 278);

territória ім. – укр. ‘територія’, угор. ‘terület’ < укр. *територія*; рос. *территория* – ... Silovics zászlós, a gazdasági szakasz parancsnoka minden mobilizálható emberét a *territóriára* irányítja. (... Прапорщик Силович, начальник господарського взводу, направив усіх людей, яких вдалося мобілізувати, на *територію*.) (с. 110);

tocska ім. – укр. ‘точка, також у значенні опорна база’, угор. ‘pont, támaszpont jelentésben is’ < рос. *точка* – Odaérvén mintha egyszerre keresné mindannyiunk tekintetét, drámai hangon csak ennyit tud mondani: – A *tocska* ég. (Діставшись туди, наче бажаючи одночасно зазирнути у вічі кожному, він драматичним тоном зумів вимовити лише: – *Точка* горить.) (с. 52, 53, 55, 58, 71, 288);

várta ім. – укр. ‘варта’, угор. ‘őrhely’ < укр., рос. *варта* – De ki mondja ezt? Egy *vártára* állított fegyvertelen baka? (Але хто це говорить? Поставлений на *варту* беззбройний піхотинець?) (с. 204).

4. Побутові предмети

brezent ім. – укр. ‘брезент’, угор. 1. ‘vízhatlan ponyva’; 2. ‘sátorlap’ < укр., рос. *брезент* – Mert jó anyag ugyan a *brezent*, különösen a vízzel szemben hatékony, ellenben – volt már hozzá korábban szerencsénk – a tűznek kiváló szövetségese. (Цей *брезент* є дуже хорошим матеріалом, особливо ефективно захищає від води, але – ми вже мали щастя з таким зіткнулися – є відмінним союзником вогню.) (с. 206);

csajka ім. – укр. ‘чайка, алюмінієва посуда, що використовується у війську’, угор. ‘a katonaságnál használt bádóg vagy alumínium edény’ < рос. *чайка* – A sátrak és hátizsákok rejtekéből előkerülnek a *csajkák*, a csizmaszárból a kanalak, s körülálljuk a nyílt terepen felállított asztalokat. (Зі схованок у наметах і рюкзаках дістаються *чайки*, із халяв чобіт – ложки, і ми обступаємо встановлені на відкритій місцині столи.) (с. 226);

csetuska ім. – укр. ‘четушка, давня російська одиниця вимірювання об’єму рідини’, угор. ‘régí orosz űrmérték’; 1 четушка = 246 мілілітрів, на основі якої виробляли пляшку для алкогольних напоїв < рос. *четушка*, у розмовній мові поширена форма *четвертушка* – Értzi, hogy józanodnia kell, de most még csak mértékkel, nem egyszerre, ezért a biztonságos átmenet végett nadrágja zsebében bontatlan *csetuskás* (negyedliteres) üveg dudorodik. (Він відчуває, що необхідно протверезитися, але зараз лише з чуттям, не одразу, тому для безпечного переходу з кишени його штанів випирає непочата пляшка-*четушка*.) (с. 214);

rázvagyáscsij ім. – укр. ‘розвідний, у переносному значенні також черпак з довгою ручкою’, угор. ‘(katonai) felvezető, illetve átvitt értelemben merőkanál is’ < рос. *разводящий* – ...a felvezetőnek (*rázvagyáscsij*) becézett hosszú nyelvű merőkanalat néhányszor megjáratta a sűrűjében, majd megmerítve az elé tartott csajka mély öblébe fordította tartalmát, a megszokott káposztalevest. (...черпаком із довгою ручкою, який ми називали *розвідним*, він кілька разів перемішав гущу, потім, глибоко зачерпнувши, вилив його вміст – звичну капустиянку – у простягнуту до нього *чайку*.) (с. 97);

tombocska ім. – укр. ‘тумбочка’, угор. ‘éjjeliszekrény’ < укр., рос. *тумбочка* – A csizmám kissé poros, de a bejáratnál a napos *tombocskájában* (kis éjjeliszekrény) állandóan ott a kefe és a boks. (Мої чоботи запорошені, але біля входу на *тумбочці* чергового завжди лежать щітка та крем.) (с. 67);

trosz ім. – укр. ‘трос’, угор. ‘sodort drótkötél’ < укр., рос. *трос* – Rendben, akkor hozd a *trooszt*. Kalinyin fog bevontatni. (Гаразд, неси *трос*. Калінін візьме тебе на буксир.) (с. 24).

5. Елементи армійського одягу

gimnasztyorka ім. – укр. ‘гімнастєрка’, угор. ‘ingzubbony’ Слово використовується і в угорській мові, насамперед у художньому стилі < укр. *гімнастєрка*; рос. *гимнастєрка* – A levelet a *gimnasztyorkám* (zubbony) oldalzsebébe csúsztattam. (Лист я заправив в бічну кишеню своєї

гiмнастeрки.) (с. 29); Gimnasztyorkája felső gombjaanyagul kigombolva, szétnyíló gallérján virít a frissen felvarrt gyolcsbetét. (Верхній гудзик *гiмнастeрки* недбало розстебнутий, тож одразу впадає у вічі свіжо пришитий стоячий комірець.) (с. 42, 127);

kombinzon ім. – укр. ‘комбінезон’, угор. ‘kezeslábas’ < укр. *комбінезон*; рос. *комбинезон* – A katonák aztán előhozták a *kaptyorból* (századraktár) *kombinzonjaikat*, a két részes fekete szerelőruhákat, beöltöztek, s nyugodt tempóban elindultak a géppark felé. (Солдати принесли з *каптьорки* свої чорні *комбінезони*, що склалися з двох частин, переодяглися і спокійним темпом подалися до розташування техніки ...) (с. 36, 38, 40, 111, 118, 147);

májka ім. – укр. ‘майка’, угор. 1. ‘trikó’; 2. ‘sportmez’ < укр., рос. *майка* – Amint látom, a levetett télies alsóöltözék helyett most kapjuk meg a nyári viseletnek megfelelő *májkákat*, azaz a fehér vagy világosszürke atlétatrikókat és a fekete klottgatyákat. (Як бачу, замість знятої зимової спідньої білизни ми зараз отримаємо *майки* літнього варіанту – білого або сірого кольору – та чорні труси.) (с. 165);

pilotka ім. – укр. ‘пілотка’, угор. ‘katonai (tábori) sapka’ < укр. *пілотка*; рос. *пилотка* – Kéznel van szerencsére a *pilotka*, az ellenző nélküli tábori sapka, s azzal csapdossuk magunkról és egymásról a port. (На щастя під руками маємо *пілотки*, військовий головний убір без козирка, якими ми збиваємо з себе та один одного пил.) (с. 219).

6. Назви, пов’язані з харчуванням (страви, напої)

borscs ім. – укр. ‘борщ’, угор. ‘borscsleves; ukrán céklaleves’ < укр., рос. *борщ* – Az első fogás általában *borscs* volt, amelybe jó sok csont belefőtt. (Першою стравою зазвичай був *борщ*, в якому плавало багато кісток.) (с. 31, 128);

burjácska ім. – укр. ‘бурячка’, угор. ‘cukorrépából készült pálinka’ < походить від рос. *буряк* – Eleinte azt hittem, hogy a kibírhatatlan ízű *burjácska* (répápálinka) miatt mennek, mely egy rendes szemjonovkai házban, mint beszélük, vizesvödörben áll a negyedliteres bádögögre hűsleges társaságában. (Спочатку я думав, що вони йдуть за *бурячкою* (горілкою з буряка) з нестерпним смаком, яка стояла, як кажуть, у звичайній семенівській хаті, прямо у відрі у вірному товаристві чвертьлітрового олов’яного кухля.) (с. 88);

kiszel ім. – укр. ‘кисіль’, угор. ‘gyümölcskocsonyából készült ital’ < рос. *кисель* – A harmadik edényben ezúttal *kiszel*, liszt és gyümölcskocsonya keverékéből főzött ital párolog. (У третій посудині парує напій, зварений із суміші *киселю*, борошна та фруктового жиле.) (с. 97, 98, 226);

sámpánszki субстантивований прикметник – укр. ‘шампанське’, угор. ‘pezsgő’ < укр. *шампанське [вино]*; рос. *шампанское [вино]* – Az ülés alatt mindig tartottam egy üveg *sámpánszkit*, a kesztyűtartóban két poharat, meg valami csokoládét. (Під сидінням я завжди тримав пляшку *шампанського*, а в бардачку два стаканчики та якусь шоколадку.) (с. 125);

tusonka ім. – укр. ‘тушонка’, ‘[párolt] konzervhús; pörkölt’ < рос. *тушёнка* – Ebéd táján a raktárvezető két doboz *tusonkát* (párolt marhahúskonzerv) és egy kétkilós, mélyen bevagdalt fekete kenyeret tett elének. (Після обіду начальник складу поставив перед нами дві банки *тушонки* і один двокілограмовий чорний хліб з глибокими надрізами.) (с. 239, 241);

váfli ім. – укр. ‘вафлі’, угор. ‘ostya(szelet)’ < укр., рос. *вафля* – Az ugyan teljesen világos, hogy a *váfli* magyarul nápolyi szeletet jelent, ... (Адже цілком

зрозуміло, що *вафлі* по-угорськи означає десерт по-неаполітанськи, ...) (с. 69).

7. Хімічні речовини

antifriz ім. – укр. ‘антифриз’, угор. ‘fagyálló (folyadék)’ < укр., рос. *антифриз* – Valóban beszélték olykor, hogy a gázálarc szénszűrőjén átengedett magas alkoholtartalmú *antifriz* iható, de hogy a bajtársak közül valaki megkóstolta volna, arról nem tudok. (Дійсно час від час розказували, що пропущений через вугільний фільтр протигазу *антифриз* з високим вмістом алкоголю можна пити, але чи дійсно хтось із моїх товаришів по нещастю насправді спробував це зробити, я не знаю.) (с. 17);

konsztalin ім. – укр. ‘консталін’, угор. ‘nátronbázisú kenőanyag’ < укр. *консталін*; рос. *консталин* – ... a mérsékelt katonahumor szerint a futómű kenőanyaga nem a *szolidol* és a *konsztalin*, amint a kiképző ezredben tanították, hanem egy sokkal természetesebb anyag: a sár. (... згідно з помірним солдатським гумором змашувальним матеріалом для ходової є не *солідол* і *консталін*, як це вчать у навчальному полку, а набагато природніша речовина: болото.) (с. 119);

szolidol ім. – укр. ‘солідол’, угор. ‘mészbázisú zsír, kenőanyag’ < укр. *солідол*; рос. *солидол* – ... a mérsékelt katonahumor szerint a futómű kenőanyaga nem a *szolidol* és a *konsztalin*, amint a kiképző ezredben tanították, hanem egy sokkal természetesebb anyag: a sár. (... згідно з помірним солдатським гумором змашувальним матеріалом для ходової є не *солідол* і *консталін*, як це вчать у навчальному полку, а набагато природніша речовина: болото.) (с. 119);

szpirt ім. – укр. ‘спирт’, угор. ‘szesz, alkohol’ < укр., рос. *спирт* – A *szpirtben* tartósított bogyók leverték a hőmérsékletét. (Настояні на *спирті* таблетки збили гарячку.) (с. 250).

8. Пов’язана із солдатським життям діяльність

dembel ім. – укр. ‘дембель’, угор. ‘leszerelés (a hadseregtől)’ < рос. *демобілізація* або *дембель* ← *ДМБ* – A dembel egyik legfontosabb rekvizituma az emlékalbum. (До найважливіших реквізитів *дембеля* належить пам’ятний альбом.) (с. 281). Ez a betűszó kimondva „de-em-be”-nek hangzik, feloldva pedig demobilizációként értendő. (Ця абрєвіатура звучить як «*де-ем-бе*», а розшифрована означає демобілізація.) (с. 281);

demobilizoválni дієслово – укр. ‘демобілізувати’, угор. ‘leszerelni (a hadseregtől)’ < укр. *демобілізувати*; рос. *демобилизовать* – Én három éve *demobilizóvaltam* (leszereltem) a seregből, és itt maradtam Embában. (Я вже три роки як *демобілізувався* з армії, і залишився тут, в Ембі.) (с. 243);

karaul ім. – укр. ‘караул’, угор. ‘(dísz vagy fegyveres) őrség’ < укр., рос. *караул* – ... közölte Kondratyenkóval, hogy helyettem keresnie kell valaki mást a *karaulba* (fegyveres őrség). (...Він повідомив Кондратєнкова, що той має замінити мене в *караулі* (озброєній варті) кимось іншим.) (с. 264, 268);

proverka ім. – укр. ‘перевірка’, угор. ‘ellenőrzés, vizsgálat’ < рос. *проверка* – ... a szeptember, mint eddig minden alkalommal, ismét meghozza a *proverka*, az elkerülhetetlen őszi ellenőrzés idejét. (...вересень, як і завжди в попередні роки, знову принесе неминучі осінні *перевірки*.) (с. 199);

ucsebka ім. – укр. ‘учебка’, угор. ‘képzés, tanulás; fél éves katonai kiképzés’ < рос. розмовне. *учебка* – Hát akkor bizonyítsuk be, fiúk, hogy mégiscsak jó volt valamire az *ucsebka* (fél éves katonai-szakmai előképzés)! (Ну що ж, хлопці, давайте покажемо, що «*учебка*» (піврічний термін військової підготовки) не минула марно!) (с. 222).

9. Інші запозичення, що вживаються в романі

konyec ім. – укр. ‘кінець’, угор. ‘vége’ < рос. *конец* – На vége, hát vége. Csakhogy a sokféle tekintetben gazdag orosz nyelv itt nem a *konyec* (vége) kifejezést alkalmazza, hanem a seregben jóval népszerűbb és kifejezőbb szinonimáját, a magyarra le nem fordítható *pizgyec*-et. (Якщо все, то все. Тільки багата з багатьох точок зору російська мова використовує тут не вираз «конєц», а значно популярніший в армії і місткіший його синонім «піздец», який не перекладається угорською мовою.) (с. 273);

mologyec ім. – укр. ‘молодець’, угор. ‘ügyes fiú, derék legény’ < укр. *молодець*; рос. *молодец* – Derék legény vagy, fiam, *mologyec!* – zengett a fejelet, ... (Ти бравий солдат, синку, *молодець!* – продзвеніла відповідь, ...) (с. 176, 224);

pizgyec ім. – укр. ‘піздець’, угор. ‘vég; vége vminek’ < рос. *пиздец* – На vége, hát vége. Csakhogy a sokféle tekintetben gazdag orosz nyelv itt nem a *konyec* (vége) kifejezést alkalmazza, hanem a seregben jóval népszerűbb és kifejezőbb szinonimáját, a magyarra le nem fordítható *pizgyec*-et. (Якщо все, то все. Тільки багата з різних точок зору російська мова використовує тут не вираз «конєц», а значно популярніший в армії і місткіший його синонім «піздец», який не перекладається угорською мовою.) (с. 273);

rajon ім. – укр. ‘район’, угор. 1. ‘járás’; 2. ‘kerület, körzet’ < укр., рос. *район* – ... a berdicsevi kiképzőezredben már találkoztam egy kelet-kazahsztáni ujjurral, aki lakóföldjét, mint ujjur *rajont* (járás – kisebb közigazgatási terület) emlegette, ... (... в бердичівському навчальному полку я зустрівся з одним східно-казахським уйгуром, який свій рідний край згадував як уйгурський *район* (невелику адміністративно-територіальну одиницю), ...) (с. 242);

stampolt прикметник – укр. ‘штампований’, угор. ‘sorozatgyártásban készült’ < укр., рос. *штампований* – Szabadidőmben ugyanis órákat javítok, mert a mi szerkezeteink még mindig többet érnek a németek olcsó, *stampolt* óráinál ... (У вільний час я ремонтую годинники, бо наші механізми все ще кращі за німецькі дешеві *штамповані* годинники ...) (с. 176);

szprávká ім. – укр. ‘довідка’, угор. 1. ‘igazolás’; 2. ‘tudakozódás, érdeklődés’ < рос. *справка* – A szóláshasonlat szerint a rangjelzés nélküli *hohol* (ukrán) annyit ér, mint a *szprávká* (igazolás) pecsét nélkül. (Як каже народна мудрість, *хохол* (українець) без знаків розрізнення вартує стільки, скільки «*справка*» без печатки.) (с. 273);

verszta ім. – укр. ‘верста’, угор. ‘régí orosz mértékegység a távolság mérésére, 1 verszta = 1 066,781 méter’ < рос. *верста* – Hát érdemes hét *versztát* talpalni azért, hogy *kiszellel* kortyoljuk tele a bendőnket? (Ну і варто було чалапати сім *верств*, щоби залити свої черева *киселем*?) (с. 227).

Інші прояви впливу державної мови в романі. У мовленні закарпатських угорців, крім запозичень різних видів, звісно ж, спостерігаються й інші явища, що виникають під сильним впливом державної мови. З-поміж них найчастіше засвідчено так звану зміну мовного коду або змішування кодів, щоправда, їх використання значно рідше, ніж запозичень, оскільки переважна більшість закарпатських угорців проживає компактно в гомогенному середовищі [див. про це, напр.: Beregszászi 2004]. Явище зміни коду – це не що інше, як перехід мовця в певній інтерперсональній ситуації або навіть у межах одного речення з однієї мови на іншу. На думку Аніти Марку [Márku 2008, с. 101], зміна коду зумовлена насамперед позамовними причинами: ситуація, особистість мовця, присутність одномовних осіб, знання мов, контекст тощо. Дослідниця, послуговуючись здобутками угорської та міжнародної лінгвістики,

розрізняє такі види зміни мовних кодів [Márku 2008, с. 101–135]:
1. Контекстуальна – це зміна коду через нестачу слів, мовний дефіцит, ляпсус, недостатнє знання мови, а її функція – усунення цих прогалин. Сюди належать використовувані під час розмови рідною мовою доповнення іншою (другою) мовою, цитування, заміна, переклад, повтори, пояснення, втручання, висловлення особистої/об’єктивної точки зору.
2. Метафорична – це зміна коду, функцією якої є вираження свого ставлення до іноземної/другої мови, а також її мовців; застосовується також тоді, коли має контекстуальне символічне значення. Метафорична зміна коду може служити для вираження солідарності, виключення, підвищення статусу, мовного спротиву, довіри, емоційного та мовного тиску, а також може функціонувати як засіб мовної гри.
3. Ситуативна – це зміна коду, яка зумовлена не мовними обставинами комунікаційної ситуації (наприклад, зміна мовленнєвої ситуації, зміна теми розмови чи партнера/партнерів розмови, присутність одномовних осіб).

У середовищі закарпатських угорців з-поміж перерахованих вище варіантів зміни коду найчастіше трапляється цитування, за допомогою якого відтворюється діалог, що прозвучав раніше іншою мовою, та яке використовується для підтвердження слів або надання достовірності, більшої безпосередності висловленому [Csernicskó 2003, с. 122].

У тексті роману «Табірна пошта» трапляється чимало прикладів зміни коду, які автор для читачів, що не володіють російською мовою, наводить у дужках у перекладі угорською мовою. Наведемо кілька прикладів, що ілюструють явище зміни коду.

Kiemelem magam én is az ülésből, határozott mozdulattal elkapom a kezét, s ráordítok: *Igyi obrátno, továris sztársij lityinánt!* (Menj a helyedre, főhadnagy elvtárs!) (с. 14);

– *Vot vigyis? Flázsok mnye pomjál, ti presztupnyij element ... flázsok mnye pomjál...* (Látod, szétroncsoltad a zászlócskámát, te bűnöző elem ... Szétroncsoltad a zászlócskámát ... (с. 76);

És ugyancsak kedveltek ilyenkor a durva szövegű népdalparódiák, melyek – szerintük – olykor így panaszkodnak: *Oj, nye zsmi menyjá do bjárjzjji, uberi ruku ot pjázdí!* (Aj, ne szoríts úgy a nyárfához engem, vedd el a kezed a pinámtól!) (с. 103);

– *Nu ti, bljágy, uzse pjáty minut sztoju i szmotrju, kák szpis!* (Azaz: A kurva mindenségít, már öt perce állok, s azt nézem, hogy alszol!) (с. 114);

– *Oj, kákájá protyivnájá, nye ljotnájá págodá!* (Micsoda ellenszenves, repülésre alkalmatlan idő!) (с. 138);

– *Dljá nász golij torsz, á on v sinyelje drozsit, jibi jevo máty!* (Nekünk kötelező a meztelen felsőttest, ő meg a köpönyegben vacog, hogy bassza az anyját!) – elégedetlenkedett a közelben valaki. (с. 157).

Kрім використання запозичень та явища зміни коду, вплив державної мови виявляється і в [див. про це: Gazdag 2015] називанні грошей та валют, приклади чого також маємо в романі. Наведемо кілька прикладів використання офіційної валюти Радянського Союзу, тобто карбованця – «рубля»: Egyetlen rakéta, egyetlen megsemmisítő eszköz nyolcvanezer *rubeljébe* kerül az országnak (Одна ракета, один засіб знищення обходиться державі у вісімдесят тисяч *рублів*) (с. 22); A katonakönyvek borítói alól itt is, amott is előkerültek a féltve őrzött Lenin-fejes bankók, a vasúti büfékben sörre és egyéb csemegékre váltható piros hasú *tízrubelesek*. (З-під обкладинок військових квитків то тут, то там з’являлися банкноти із зображенням Леніна, які так старанно оберігалися, червоні купюри в десять *рублів*, які в привокзальних буфетах обмінювалися на пиво та інші ласощі)

(с. 208); Azt mondják, a rakéták darabja nyolcvanezer *rubel*, és ez nagyjából tíz traktor ára. (Кажуть, що одна ракета коштує вісімдесят тисяч *рублів*, це приблизно вартість десяти тракторів) (с. 225).

Висновки. Роман «Табірна пошта» (угор. «*Tábori posta*») Ласло Варі-Фабіана поряд з історичною правдивістю достовірно відображає і впливи державної мови на закарпатських чоловіків-угорців під час проходження ними армійської служби. Цей вплив виявляється насамперед у мовних формах (слова-запозичення, зміни коду), які тісно пов'язані з (мовним) досвідом, отриманим в армії.

ЛІТЕРАТУРА

- Antall, I. (2011). Harag és elfogultság nélkül. (Vári Fábián László Tábori posta c. Regényéről). [In:] *Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata*. 2011/2. szám. pp. 82–84.
- Balázs, G. (2003). Euroterminológia és a magyar nyelv. Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka. [In:] *Magyar Orvosi Nyelv* 2003. évfolyam 1. szám. pp. 9–12.
- Balázs, G. (2009). Szaknyelvi nyelvhelyességi ajánlások. [In:] Bősze, P. (szerk.) *A Magyar Orvosi Nyelv tankönyve*. Budapest, pp. 197–211.
- Beregszászi, A. (2004). A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. [In:] Beregszászi, A. és Csernicskó, I. (szerk.) *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, pp. 36–44.
- Csernicskó, I. (2003). A kódváltás. [In:] Csernicskó, I. (szerk.): *A mi szavunkjárása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász. pp. 120–125.
- Csernicskó, I. (2013). *Államok, nyelvek, államnyelvek*. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest, 576 P.
- Csordás, L. (2012). Katonának lenni idegenben. Vári Fábián László: Tábori posta (Szovjet mundérban Poroszföldön). [In:] *Hitel. Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat*. XXV. évfolyam. 3. szám. 2012. március. pp. 120–123.
- Gazdag, V. (2015). A kárpátaljai magyar nyelvhasználat orosz/ukrán kölcsönszavai. [In:] *Zempléni Múzsá: Társadalomtudományi és Kulturális Folyóirat* XV. évf. 4. szám, pp. 25–30.
- Görömbei, A. (2011). Vári Fábián László: Tábori posta. [In:] *Együtt. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata*, 4. szám. pp. 59–61.
- Kis, T. (1988). Hány katonai nyelv van? [In:] *Igaz Szó* 33. évf. 7. szám. p. 32.
- Kis, T. (1991). Így szól az iszapszemű mélytengeri rája. [In:] *Népszabadság*, 49. évfolyam, 1991-10-16 / 243. szám. p. 7.
- Kis, T. (1992). *Bakaduma. A mai magyar katonai szleng szótára*. Budapest, 390 P.
- Kis, T. (2004). A szleng fogalmáról. [In:] *A Hét, közéleti és művészeti kritikai lap*. 2. új évfolyam, 51–52. szám. pp. 14–15.
- Kis, T. (2008). *A magyar katonai szleng szótára*. Debrecen, 320 P.
- Márku, A. (2008). *Érvényes történetek Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében*. Ungvár; Beregszász, 172 P.
- Márku, A. (2009). A kárpátaljai magyarok kétnyelvű nyelvhasználatára pszicholingvisztikai megközelítésben. [In:] Karmacs, Z. és Márku, A. (szerk.). *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. Ungvár, pp. 107–112.
- Pomogáts, B. (2011). Magyar régiók – egységes magyar irodalom. [In:] *Nyelvünk és Kultúránk. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának folyóirata*. 41. évfolyam, 3. pp. 59–65.
- Zelei, M. (2012). Vári Fábián László: Tábori posta. [In:] *Kortárs. Irodalmi és kritikai folyóirat*, 4, pp. 92–94.

Подано до редакції 27.02.2021 року
Прийнято до друку 12.04.2021 року